

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.33>**М. М. Книгницький**

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 Право

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0001-6206-5219

## РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА В УКРАЇНІ

У статті досліджено вплив правової культури на процес застосування права, зокрема, через призму таких аспектів, як правова освіта, професійна етика правників та суспільні уявлення про законність і справедливість. Також, проаналізовано основні підходи до визначення правової культури, її структурних елементів, механізмів формування в сучасному суспільстві та забезпечення ефективного застосування права в Україні. Особливу увагу приділено українському контексту, де процес правозастосування часто стикається з проблемами недовіри до судової влади, правового нігілізму та законодавчої нестабільності. Проаналізовано вплив історичних, соціальних та політичних чинників на розвиток правової культури в Україні, що дозволяє краще зрозуміти сучасні виклики у сфері правозастосовної діяльності. Висвітлено роль правової освіти у формуванні правової культури, зазначаючи, що підвищення рівня правової грамотності громадян сприяє зміцненню правопорядку та зниженню рівня злочинності. Також розглянуто значення професійної культури юристів, дотримання етичних стандартів у їхній діяльності та вплив цих факторів на ефективність правозастосовної практики та приклади міжнародного досвіду розвитку правової культури і їх можливе застосування в Україні. Проаналізовано шляхи підвищення правової культури, серед яких реформування юридичної освіти, підвищення професійного рівня правоохоронних органів та популяризація правових знань серед населення. У статті визначено, що правова культура є одним з ключових факторів, що впливають на ефективність застосування права в Україні. Вона визначає рівень правосвідомості громадян, їхнє ставлення до права та ступінь довіри до правових інститутів, а формування високого рівня правової культури є необхідною умовою ефективного функціонування правової системи та зміцнення верховенства права в Україні. Комплексний підхід до підвищення правової культури, який включає освітні, соціальні та правові аспекти, може позитивно вплинути на правозастосовчу практику та сприяти стабільному розвитку правової держави.

**Ключові слова:** правова культура, правозастосування, правосвідомість, правова освіта, правовий нігілізм, правова реформа.

**Постановка проблеми.** Правова культура є одним з ключових елементів ефективного функціонування правової системи будь-якої країни. Вона охоплює не лише рівень правосвідомості громадян, а й стан правозастосування, функціонування органів державної влади та діяльність юридичної спільноти. В Україні проблема правової культури набула особливої гостроти у зв'язку з проведенням реформ у сферах правосуддя, боротьби з корупцією та європейської інтеграції. Незважаючи на певні позитивні зрушення, спостерігається низький рівень правосвідомості населення, правовий нігілізм та недовіра до правоохоронних і судових органів. Це ускладнює процеси демократичного

розвитку держави, знижує ефективність правозастосовної діяльності та створює загрози для верховенства права. У цьому контексті важливим є дослідження правової культури як чинника, що впливає на ефективність правозастосування в Україні.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Окремі проблеми ролі правової культури у процесі забезпечення ефективного застосування права в Україні досліджували такі науковці: Л.М. Горбунова, І.З. Криховецький, С. О. Короєд, А.П. Овчиннікова, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученко та інші.

**Метою дослідження** полягає в аналізі ролі правової культури у забезпеченні ефективного

застосування права в Україні, виявленні основних проблем у цій сфері та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня правової культури населення та суб'єктів правозастосування.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Правова культура є однією з найважливіших складових правової системи, яка визначає ефективність застосування права та підтримання правопорядку в країні. В Україні, де вже кілька десятиліть тривають трансформаційні процеси в політичній, економічній та соціальній сферах, питання розвитку правової культури набуває особливої актуальності. Формування правової культури, яка включає в себе не лише знання правових норм, а й свідоме ставлення до них, є запорукою забезпечення ефективного функціонування правової системи та зміцнення верховенства права.

Незважаючи на позитивні зрушення у правовій сфері, в Україні все ще спостерігається низький рівень правосвідомості та правової поведінки громадян, що суттєво впливає на ефективність застосування законодавства та функціонування судових і правоохоронних органів. Правова культура визначає не лише рівень правової освіти населення, а й здатність судової системи та державних органів ефективно застосовувати закони.

Сучасна юридична література містить численні наукові підходи та тлумачення поняття правової культури, що свідчить про багатогранність і складність цього терміна. Багато дослідників намагаються визначити правову культуру через різні аспекти - від елементів правової свідомості та поведінки до впливу правових традицій та інститутів на суспільство. Кожен з цих підходів підкреслює певні характеристики правової культури, її роль у формуванні правової системи та забезпеченні правопорядку в державі.

Як вважає Горбунова Л.М., правова культура – це важлива складова процесів здійснення суспільноправової реформи в країні, утвердження верховенства права в усіх сферах соціального буття. Високий рівень правової культури в суспільстві, де функціонують її ефективні механізми, є умовою формування демократичних засад життєдіяльності [1].

У юридичній енциклопедії зазначено, що правова культура – це складова частина загальної культури, сукупність факторів, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи

з його дотримання, стан законності і правопорядку [5]. Натомість, О.Ф. Скакун правову культуру розглядає як невід'ємну частину загальної культури, що становить систему правових цінностей, розумінь і настанов, які відображають у правовій формі стан свободи і соціальних цінностей людства, суспільства, особи [4, с. 648].

Виходячи з цього, можна визначити, що сутність правової культури полягає в її здатності забезпечувати гармонійне співіснування права і суспільства, формуючи систему правових переконань, норм і звичаїв, які визначають ставлення громадян до права, законів і правових інститутів. Правова культура - це не статична категорія, а динамічний процес, який залежить від історичних, соціальних, культурних і політичних чинників. Вона відображає глибину розуміння людьми важливості права як основи суспільного життя і визначає, як ці переконання та цінності впливають на їхню поведінку та взаємодію з правовою системою.

Правова культура є важливим елементом правового порядку в країні, оскільки вона визначає не лише розуміння права, а й його практичне застосування в повсякденному житті. Це взаємопов'язаний процес, в якому право не тільки відображає суспільні потреби, а й формує нові ідеї та норми поведінки, що сприяють забезпеченню верховенства права. Він включає такі складові, як правосвідомість, правова поведінка, правові традиції та правові інститути.

Правова культура також впливає на довіру громадян до правосуддя та правоохоронних органів. Люди з високим рівнем правової культури більш схильні довіряти судовій системі та вважають за потрібне дотримання закону. Крім того, правова культура сприяє розвитку громадянського суспільства та громадянської активності. Вона стимулює громадян брати участь у громадських обговореннях, акціях та інших формах громадської участі, що сприяє формуванню демократичної культури [3, с. 20].

Надзвичайно важливим аспектом є вплив правової культури на правозастосування в Україні, оскільки він визначає, наскільки ефективно та справедливо функціонує правова система в країні. Правозастосування - це процес реалізації правових норм через практичні дії судових органів, правоохоронних органів та інших державних інституцій. Однак цей процес неможливий без відповідної правової культури в суспільстві, яка безпосередньо впливає на те, як громадяни, органи державної влади та правоохоронні органи ставляться до права,

як вони забезпечують дотримання та застосування права.

Як зазначалося раніше, правова культура включає в себе правосвідомість, правову поведінку, правові традиції та правові інститути, і кожна з цих складових може мати значний вплив на процес правозастосування. Низький рівень правової культури громадян призводить до того, що багато людей не усвідомлюють або не розуміють значення правових норм, що призводить до порушень закону, ігнорування правових принципів і практики. Це, в свою чергу, ускладнює роботу правоохоронних органів, які змушені мати справу з правовим нігілізмом, порушеннями прав і свобод громадян, недовірою до правових інститутів.

Високий рівень правової культури сприяє усвідомленню громадянами важливості дотримання правил і створює фундамент для правової держави. Коли люди розуміють свої права і обов'язки, вони більш активно дотримуються закону та беруть участь у формуванні нових правових норм.

Правова культура також впливає на довіру громадян до правосуддя та правоохоронних органів. Люди з високим рівнем правової культури більш схильні довіряти судовій системі та вважають за потрібне дотримання закону [2, с. 599].

В Україні, де існує значний розрив між теоретичним розумінням права та його практичним застосуванням, роль правової культури є вирішальною для забезпечення ефективного правозастосування. Високий рівень правової культури населення може призвести до підвищення відповідальності громадян перед законом, зменшення кількості правопорушень та зміцнення правопорядку. У свою чергу, низький рівень правової культури призводить до порушення законів, корупції, правового нігілізму та інших негативних явищ, які суттєво знижують ефективність правоохоронної діяльності.

Однією з важливих проблем в Україні є те, що правова культура не завжди сприймається як невід'ємна частина правозастосування. Наприклад, окремі працівники правозастосовних органів не завжди керуються принципами правової справедливості та верховенства права, а натомість можуть керуватися особистими чи груповими інтересами. Це підриває довіру до правової системи та сприяє негативному сприйняттю правозастосовних органів громадянами.

Водночас, зміцнення правової культури є ключовим фактором для покращення роботи

правозастосовних органів в Україні. Цього можна досягти шляхом підвищення рівня правової освіти на всіх етапах навчання, розширення доступу до правової інформації, реформування правоохоронної та судової систем з метою підвищення їх ефективності та прозорості. Правова культура має стати основою для формування правової держави, де кожен громадянин і кожна інституція усвідомлюють свою роль у підтримці правопорядку та справедливості.

Невід'ємною частиною впливу правової культури на правозастосування є також усвідомлення того, що для того, щоб закони працювали ефективно, громадяни повинні не лише знати свої права та обов'язки, але й брати активну участь у їх захисті, використовуючи правові інструменти в рамках правового поля. Для цього необхідно проводити масштабні просвітницькі кампанії, спрямовані на формування у громадян розуміння важливості права як основи розвитку цивілізованого суспільства.

Водночас, процес зміцнення правової культури в Україні не може бути успішним без вирішення важливих проблем, які існують у суспільстві сьогодні, зокрема, правового нігілізму та низького рівня правової освіти. Правовий нігілізм, тобто ставлення до права як до чогось другорядного або навіть ворожого, є однією з головних перешкод на шляху побудови правової держави. В Україні, як і в багатьох інших країнах, правовий нігілізм проявляється в різних формах: від ігнорування правових норм до зневаги до прав людини та демократичних цінностей.

Однією з причин цього явища є недостатній рівень правосвідомості громадян, який часто виникає через недостатню правову освіту, що не відповідає сучасним вимогам і не дозволяє людям усвідомити важливість правових норм у повсякденному житті. Правова освіта в Україні зазвичай зосереджена на теоретичних аспектах права, тоді як на практиці люди часто стикаються з правовими труднощами і не знають, як діяти в конкретних ситуаціях, коли їхні права порушуються. Це призводить до того, що багато громадян не мають чіткого уявлення про свої права та обов'язки, що підвищує ризик їх порушення та сприяє розвитку правового нігілізму.

Боротьба з правовим нігілізмом має включати не лише покращення правової освіти, а й більш глибоке реформування системи освіти з метою наближення її до реалій сучасного суспільства. Важливо створювати освітні

програми, які не лише дають знання правової теорії, а й розвивають практичні навички реалізації прав у реальних життєвих ситуаціях. Програми правової освіти мають бути спрямовані на розвиток критичного мислення, вміння аналізувати правові ситуації, оцінювати можливі наслідки своїх дій та приймати обґрунтовані правові рішення.

Особливу роль у зниженні правового нігілізму та підвищенні рівня правової культури може відіграти вивчення та застосування досвіду інших країн, де правова культура вже є більш розвиненою. Досвід таких країн, як Німеччина, Швеція, Канада та інших, показує, що успішний розвиток правової культури неможливий без комплексного підходу, який охоплює різні аспекти - від освіти до реформування правових інститутів. Наприклад, у багатьох західних країнах правова освіта є обов'язковим елементом шкільної програми, і навіть для дітей проводяться спеціальні уроки, спрямовані на розуміння прав та обов'язків у суспільстві. Це дозволяє молодим людям з раннього віку формувати правильне ставлення до права та відповідальності перед законом.

Крім того, такі країни розвивають систему громадянської освіти, яка включає не лише традиційні уроки права, а й різноманітні тренінги, симуляції судових процесів, лекції з прав людини та етики. Важливим аспектом є також розвиток юридичних клінік та інших ініціатив, які дають можливість людям отримувати безкоштовну правову допомогу та вдосконалювати свої правові навички в реальних життєвих ситуаціях.

У країнах з високим рівнем правової культури також активно діють правозахисні організації, які просують освіту з прав людини, здійснюють моніторинг порушень прав та виступають з ініціативами щодо покращення правового середовища в суспільстві. У таких країнах громадяни мають можливість безперешкодно отримувати юридичні консультації, брати участь у судових процесах як позивачі, адвокати чи свідки, а отже, безпосередньо залучені до процесу правозастосування.

Таким чином, досвід інших країн показує, що розвиток правової культури потребує комплексного реформування не лише правової освіти, а й правоохоронних інституцій, створення умов для безперешкодного доступу до правової допомоги, а також активного залучення громадян до процесу формування та реалізації правових норм.

Отже, підвищення правової культури дійсно є ключовим фактором для покращення правозастосування в Україні, адже без усвідомлення правових норм та принципів на рівні суспільства та інституцій неможливо досягти справжньої ефективності правової системи. Одним із перших кроків на цьому шляху є підвищення рівня правової освіти на всіх етапах навчання. Правова освіта має бути доступною та всеохоплюючою, починаючи з дитячих садків та шкіл, де можна закласти основи правового мислення, і закінчуючи університетами, де майбутні юристи, економісти, державні службовці та інші фахівці мають отримати поглиблені знання про принципи права та механізми його застосування. Важливо, щоб навчальні програми були актуальними, адекватно відображали реальність сучасного правового середовища та включали як теоретичні, так і практичні аспекти юридичної діяльності.

Особливу увагу слід приділяти підвищенню правової обізнаності молоді, оскільки саме вона в майбутньому стане основною рушійною силою правових змін у суспільстві. Якщо громадяни з раннього віку усвідомлюватимуть важливість дотримання законів, розумітимуть свої права та обов'язки, це сприятиме створенню здорового правового середовища в майбутньому.

Іншим важливим аспектом є розширення доступу до правової інформації. Для того, щоб правозастосування було ефективним, громадяни повинні мати можливість отримувати достовірну та своєчасну інформацію про зміни в законодавстві, права, на які вони можуть розраховувати, та механізми їх захисту. Це може бути реалізовано через розвиток онлайн-ресурсів, правових порталів, створення доступних інформаційних платформ, де громадяни можуть швидко знайти необхідну правову інформацію. При цьому важливо, щоб ці ресурси були зрозумілими та доступними для різних категорій населення, незалежно від їхнього рівня освіти чи соціального статусу.

**Висновки.** Таким чином, правова культура відіграє ключову роль у процесі застосування права в Україні, визначаючи ефективність правових норм та ступінь їх дотримання. Формування високого рівня правової культури вимагає не лише вдосконалення правової освіти, а й підвищення довіри до судової системи, посилення правової обізнаності громадян та забезпечення доступу до правосуддя. Досвід інших країн свідчить, що комплексний підхід до правової куль-

тури сприяє стабільності правопорядку та верховенству права, що є важливим фактором для правового розвитку України.

#### Список використаної літератури:

1. Горбунова Л.М. Правова культура як умова ефективного розвитку законодавства. *Право України*. 2007. №3. С. 21-25
2. Криховецький І. З., Короед С. О. Роль правової культури у формуванні правових норм та реалізації правової політики України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 598
3. Овчиннікова А. П. Феноменологія правової культури: філософсько-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид.наук: 12.00.12. Одеса, 2016. 20 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
5. Шемшученко Ю.С. . Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5. П-С. 736 с. URL: [https://leksika.com.ua/13170612/legal/pravova\\_kultura](https://leksika.com.ua/13170612/legal/pravova_kultura)

#### **Knyhnytskyi M.M. The role of legal culture in ensuring the effective application of law in Ukraine**

*The article examines the influence of legal culture on the process of applying law, in particular, through the prism of such aspects as legal education, professional ethics of lawyers and public perceptions of legality and justice. It also analyzes the main approaches to defining legal culture, its structural elements, mechanisms of formation in modern society and ensuring effective application of law in Ukraine. Particular attention is paid to the Ukrainian context, where the process of law enforcement often faces problems of distrust in the judiciary, legal nihilism and legislative instability. The influence of historical, social and political factors on the development of legal culture in Ukraine is analyzed, which allows for a better understanding of modern challenges in the field of law enforcement. The role of legal education in the formation of legal culture is highlighted, noting that increasing the level of legal literacy of citizens contributes to strengthening the rule of law and reducing the level of crime. The importance of the professional culture of lawyers, adherence to ethical standards in their activities and the impact of these factors on the effectiveness of law enforcement practice are also considered, as well as examples of international experience in the development of legal culture and their possible application in Ukraine. Ways of improving legal culture are analyzed, including reforming legal education, improving the professional level of law enforcement agencies and popularizing legal knowledge among the population. The article determines that legal culture is one of the key factors influencing the effectiveness of law enforcement in Ukraine. It determines the level of legal awareness of citizens, their attitude to law and the degree of trust in legal institutions, and the formation of a high level of legal culture is a necessary condition for the effective functioning of the legal system and strengthening the rule of law in Ukraine. A comprehensive approach to improving legal culture, which includes educational, social and legal aspects, can positively affect law enforcement practice and contribute to the stable development of the rule of law.*

**Key words:** legal culture, law enforcement, legal awareness, legal education, legal nihilism, legal reform.